

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

МІНЕВИЧ Олена Іванівна

УДК 340.12+165.023.2(043.3)

**ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВОВИХ ПОМИЛОК:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
Історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Завальнюк Володимир Васильович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчально-методичної та виховної роботи

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
МАНЬКО Денис Григорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук, доцент
ПРОЦЬ Олександра Євстахіївна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри правознавства,
соціології та політології

Захист відбудеться «13» травня 2021 р. о «12:00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

Автореферат розісланий «__» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Існування та функціонування права в умовах глобалізації, інформатизації й індивідуалізації суспільства відзначається як позитивними, так і негативними тенденціями. До перших, зокрема, належать: трансформація та модернізація галузей права, правових інститутів і норм як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівнях; універсалізація правових засобів впливу на усталені суспільні відносини та нові сфери життєдіяльності людини; діалог правових культур тощо. Натомість негативний характер мають такі правові явища і процеси, як бюрократизація права, формалізація права, що проявляється у надмірному правовому регулюванні, чи, навпаки, прогальність законодавства, а також наявність у ньому колізій, дефектів і помилок.

У стані реформування перебуває й сучасна вітчизняна загальнотеоретична юриспруденція, її методологія і функції. Досліджуючи такий багатогранний феномен, як право, юридична наука не може оминати увагою негативні процеси та явища, що існують у ньому, а також способи їх нейтралізації. Зокрема, це стосується правових помилок – надзвичайно складних і суперечливих правових феноменів, що потребують теоретичного осмислення та юридичної оцінки. Загалом будь-яка людська діяльність (фізична, духовна, психічна, розумова, мовленнєва тощо) є динамічним багатоступінним процесом, який може супроводжуватися різноманітними відхиленнями від його «нормального» перебігу, тобто помилками. Не є винятком і діяльність людини у правовій сфері, де помилки можуть бути зумовлені різними чинниками як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Хоч в юридичних наукових колах віддавна обговорюється питання про необхідність створення ефективної системи засобів попередження та подолання правових помилок, цілісне загальнотеоретичне дослідження природи правової помилки, її типів та видів у сучасній вітчизняній юриспруденції відсутнє. Усе це зумовлює актуальність комплексного аналізу правової помилки як у теоретичному, так і практичному аспекті – для окреслення шляхів усунення цього негативного явища із правового життя суспільства.

Високий рівень актуальності теми дослідження підтверджує стан наукової розробки проблеми правових помилок у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції, де відсутня єдність щодо розуміння самого поняття «правова помилка», підходів до класифікації правових помилок та щодо інших питань. Здебільшого окремі аспекти цієї проблеми розглядаються в дисертаціях і наукових публікаціях у рамках галузевих юридичних наук, оскільки помилка завжди мала і має нині самостійне значення в цивільному та кримінальному праві. Однак фундаментальні наукові дослідження помилки як загальноправової категорії в Україні не проводилися.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах теми «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842) та також плану науково-дослідницької роботи кафедри

загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» на 2016–2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Відповідно до теми дисертації, її метою є загальнотеоретична характеристика поняття, типів і видів правових помилок та обґрунтування найважливіших шляхів запобігання та протидії правовим помилкам. Для досягнення мети дослідження визначено такі завдання:

провести хронологічний аналіз процесу формування та розвитку теорії правової помилки у юридичній науці, здійснити його періодизацію та охарактеризувати сучасний стан;

синтезувати дослідження категорії «помилка» у різних сферах наукових знань (філософії, лінгвістиці, психології тощо) та визначити функціональні можливості їх використання для всебічного й ґрунтовного аналізу правової помилки;

узагальнити доктринальні підходи до тлумачення правової помилки, висвітлити її основні ознаки, на підставі чого сформулювати авторську дефініцію поняття «правова помилка»;

розглянути систему критеріїв для типологізації та класифікації правових помилок і уточнити їх теоретико-методологічну роль у процесі наукового аналізу правової помилки;

визначити особливості доктринальних правових помилок та їх вплив на правове життя суспільства;

охарактеризувати поняття, ознаки та види правотворчих помилок;

виявити характерні риси правоінтерпретаційних помилок та здійснити їх класифікацію;

дослідити помилки у правозастосуванні та їх правові наслідки для реалізації права в сучасній Україні;

охарактеризувати можливості мінімізації правових помилок за допомогою інституційних і нормативних механізмів держави та громадянського суспільства у процесі реалізації ними правової політики;

визначити взаємозв'язок правової помилки і правової свідомості та довести, що для запобігання та протидії правовим помилкам принципове значення має підвищення рівня правової свідомості, особливо професійної.

Об'єктом дослідження є правова помилка як невід'ємний елемент правової реальності.

Предметом дослідження є поняття та види правових помилок.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження правових помилок виступає розгалужена система принципів наукового пізнання (детермінізму, причинності, практичної спрямованості), концептуальних підходів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. З позицій діяльнісного підходу правова помилка розглядається як невід'ємний елемент діяльності людини у правовій сфері (п. 1.3). Міждисциплінарний підхід уможливив використання потенціалу тих доктрин, концепцій, теорій, які сформувалися при дослідженні помилок у філософії, лінгвістиці, психології

та інших сферах наукових знань (п. 1.2). За допомогою історико-правового методу проведено хронологічний аналіз формування та розвитку теорії правової помилки у юридичній науці, здійснено його періодизацію (п. 1.1). Діалектичний метод дав змогу проаналізувати закономірності виникнення правових помилок, співвідношення правової помилки та омани (п. 1.3), взаємозв'язок правової помилки та правової свідомості (п. 3.2). Формально-логічний метод використано для узагальнення наукових підходів до тлумачення правової помилки та характеристики її ознак (п. 1.3); виокремлення особливостей доктринальних, правотворчих, правоінтерпретаційних і правозастосовних помилок та формулювання їх визначень (п.п. 2.2, 2.3, 2.4, 2.5). Метод техніко-юридичного аналізу застосовувався для дослідження правотворчих і правозастосовних помилок (п.п. 2.3, 2.4). Метод системного аналізу дав змогу розглянути сукупність критеріїв для типологізації та класифікації правових помилок (п. 2.1). З використанням системно-функціонального методу охарактеризовано таке завдання правової політики Української держави, як мінімізація правових помилок (п. 3.1). Основні шляхи запобігання та протидії правовим помилкам визначені за допомогою прогностичного методу (п. 3.2).

Світоглядні підвалини наукового аналізу помилок у різних сферах життєдіяльності людини і, зокрема, у пізнанні, закладені у працях широкої когорти філософів – від давнини і до сьогодення, серед яких Сократ, Платон, Арістотель, Аврелій Августин, Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Р. Декарт, Б. Спіноза, І. Кант, Г. Ф. Гегель, Ч. Пірс, К. Поппер, Е. Гуссерль, Ю. Габермас, Дж. Остін та ін.

Окремі теоретичні та прикладні аспекти проблеми правових помилок розглядалися у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. М. Баранов, Ж.-Л. Бержель, І. О. Биля-Сабадаш, Ю. П. Боруленков, М. М. Вопленко, М. Л. Голубева, Ж. О. Дзейко, Є. П. Євграфова, Л. І. Каленіченко, В. М. Косович, О. Б. Лісюткін, Б. Е. Наставний, Н. М. Оніщенко, С. Г. Пішина, О. Ю. Прохоров, В. І. Риндюк, Г. Р. Сибгатуліна, В. М. Сирих, Ю. М. Тодика, М. Б. Фатхуліна, Л. О. Чувакова, І. І. Шевчук, І. С. Янишина та ін.

Частина робіт вітчизняних і зарубіжних науковців присвячена окремим видам правових помилок. Зокрема, нормотворчі помилки досліджували М. Л. Ванчак, О. Б. Купцова, А. С. Лашков, Б. В. Малишев, А. В. Малько; правозастосовним помилкам приділили увагу А. В. Красницька, Г. Р. Мурсалімов, Е. У. Прус; інтерпретаційні помилки були предметом аналізу А. В. Зубенко, А. М. Мочерад; доктринальні помилки розглядали Л. О. Морозова, Н. М. Оніщенко. У галузевих юридичних науках питання помилок висвітлювали у своїх роботах Р. В. Вереша, М. М. Гультай, О. М. Домашенко, С. О. Загороднюк, О. Д. Комаров, А. Б. Марченко (кримінальне право, кримінальне процесуальне право, криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), І. В. Давидова, О. І. Длугош, А. В. Лопатін (цивільне право, цивільне процесуальне право), Д. І. Сіроха (трудове право).

Емпіричну базу дослідження утворюють міжнародні нормативно-правові акти, законодавство України, законопроектні матеріали, рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду, матеріали офіційної статистики, узагальнення судової практики тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі вперше у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції комплексно досліджено поняття, типи та види правових помилок та визначено найважливіші заходи для запобігання та протидії правовим помилкам. У дисертації міститься низка теоретично обґрунтованих і практично значущих положень стосовно правової помилки як елемента правової реальності, що відображають наукову новизну дослідження, а саме:

уперше:

встановлено, що процес формування та розвитку теорії правових помилок у юридичній науці охоплює такі етапи: 1) з другої половини XVIII – до поч. XX ст. – визначаються основні доктринальні підходи до помилки як кримінально-правової категорії; 2) з другої половини XX ст. – до 80-х років XX ст. – проводяться неконсолідовані дослідження правової помилки у галузевих юридичних науках; 3) з 80-х років XX ст. – до кінця XX ст. – проводиться теоретичне узагальнення галузевих досліджень помилок, розробляється методологічний і термінологічний апарат; 4) наприкінці XX – на початку XXI ст. – теорія правової помилки утверджується як цілісний, самостійний напрям юридичних досліджень; 5) з другого десятиліття XXI ст. – теорія помилок входить у сферу найважливіших проблем загальнотеоретичної юриспруденції; теоретичні положення про правові помилки, про методологію їх дослідження, відповідна термінологія використовуються для вивчення правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної діяльності державних органів тощо;

розроблено дефініцію поняття «правова помилка» шляхом формулювання такого визначення: правова помилка – це казуальне безвинне відхилення суб'єкта права від моделі поведінки, передбаченої правовою нормою, зумовлене його добросовісною оманою щодо відповідності власного судження чи уявлення про зміст правового припису об'єктивній дійсності, що може спричинити негативні наслідки для нього самого та/чи інших учасників правових відносин і підлягає виправленню у спеціальному порядку з використанням спеціальних засобів;

диференційовано правові помилки з використанням таких методологічних прийомів, як типологія і класифікація: типологізація формує цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт, а класифікація виступає способом розподілу правових помилок на окремі види. Теоретично і методологічно правильною визнано таку типологію правових помилок: доктринальні помилки, правотворчі помилки, правоінтерпретаційні помилки, правозастосовні помилки; при цьому різні типи помилок не існують ізольовано, а здебільшого трансформуються один в одного, і, своєю чергою, поділяються на окремі види;

обгрунтовано, що найбільшу потенційну загрозу для успішного правового розвитку суспільства і держави криють у собі доктринальні правові помилки, оскільки вони: відображають системно-функціональні відхилення у цьому розвитку; органічно пов'язані з політикою держави у правовій сфері; проявляються у процесі втілення в життя самої правової доктрини; прямо чи опосередковано, з різним ступенем інтенсивності негативно впливають на правове життя суспільства;

удосконалено:

понятійно-категоріальний апарат загальнотеоретичної юриспруденції шляхом формулювання таких визначень: правотворча помилка – це відхилення від загальних принципів правотворення, вимог правотворчої техніки, логіки або граматики у процесі офіційної діяльності правотворчого органу, зумовлене добросовісною оманю правотворця, що виражається в недоліках нормативно-правових актів; правозастосовна помилка – це відхилення суб'єкта правозастосовної діяльності від нормативно визначених умов її правомірності та/або принципів правозастосування, зумовлене його добросовісною оманю, що об'єктивується у правозастосовному акті і підлягає усуненню правовими засобами у передбаченому законом процесуальному порядку; мінімізація правових помилок – це діяльність, спрямована на зменшення їх кількості шляхом запобігання та протидії правовим помилкам із використанням інституційних і нормативних механізмів держави та громадянського суспільства;

підходи до класифікації правових помилок у правозастосовній діяльності, зокрема, основним критерієм визнано стадії правозастосовного процесу, відповідно виокремлено такі види помилок: 1) помилки при встановленні фактичних обставин (фактичної основи) справи; 2) помилки при виборі та тлумаченні норми, що підлягає застосуванню; 3) помилки при ухваленні рішення та його оформленні;

положення про співвідношення правової свідомості та правової помилки, яке проявляється в тому, що правова помилка свідчить про нерозвиненість індивідуальної правової свідомості і негативно впливає на її здатність виконувати свої функції, особливо регулятивну, у зв'язку з чим наголошено на необхідності підвищення рівня правової свідомості: професійної – шляхом удосконалення системи юридичної освіти; буденної та неюридичної – за допомогою правового інформування, правової просвіти та правового виховання;

набули подальшого розвитку:

характеристика помилки як міждисциплінарної категорії, що дає змогу інтегрувати здобутки різних галузей наукового знання для формування теорії правової помилки;

розуміння правоінтерпретаційної помилки як відхилення у процесі інтерпретації від правил тлумачення та/або результат тлумачення, який не є ефективним та має своїм безпосереднім наслідком неадекватне сприйняття

змісту правової норми самим інтерпретатором (при тлумаченні-з'ясуванні), а також іншими суб'єктами (при тлумаченні-роз'ясненні), натомість кінцевим наслідком правоінтерпретаційної помилки є неправильна реалізація правової норми та недосягнення мети, передбаченої нормотворцем при її прийнятті;

рекомендації щодо шляхів мінімізації правових помилок, зокрема, загальними заходами для запобігання правовим помилкам визнано: дотримання правил правотворчої і правозастосовної техніки; системний моніторинг та аналіз правових помилок у діяльності суб'єктів правотворчості та правозастосування; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів правотворення та правореалізації; проведення експертизи проектів нормативно-правових актів та їх державну реєстрацію; правоінтерпретаційну діяльність вищих судових органів (Конституційного Суду і Верховного Суду України).

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та рекомендації, обґрунтовані автором за результатами проведеного дослідження, можуть бути застосовані в:

науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку наукових знань про помилку як категорію юридичної науки;

правотворчій діяльності – для удосконалення практики її здійснення з метою мінімізації правотворчих помилок;

правозастосовній діяльності – для підвищення юридико-технічної якості правозастосовних актів;

правоінтерпретаційній діяльності – для запобігання помилкам у процесі тлумачення правових норм;

викладацькій діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Загальнотеоретична юриспруденція», а також при розробці відповідного навчально-методичного забезпечення.

Апробація матеріалів дисертації. Окремі положення, висновки і рекомендації, сформульовані у процесі дослідження, обговорювались на таких міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Літні наукові дискусії» (м. Вінниця, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 2018 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 10 наукових праць, серед них 6 статей у фахових виданнях, у тому числі 4 статті – у фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 2 статті – у фахових виданнях іноземних держав, 4 тезах доповідей.

Структура та обсяг дисертації визначені проблематикою дослідження, його метою і задачами. Робота складається з вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації 237 сторінок, з яких 35 сторінки – список використаних джерел, що охоплює 339 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, об'єкт і предмет, мету і задачі дослідження, методологічну та теоретичну бази, конкретизовано положення, що виносяться на захист та містять наукову новизну, розкрито теоретичне і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію та публікації автора.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження правової помилки», що складається з трьох підрозділів, містить характеристику генези уявлень про помилки у юридичній науці, філософському дискурсі та інших сферах наукових знань, аналіз ознак правової помилки та формулювання її визначення.

У **підрозділі 1.1 «Формування та розвиток теорії правової помилки у сучасній юридичній науці»** у хронологічному аспекті висвітлено плюралізм підходів до розуміння поняття «правова помилка» у різних галузевих юридичних науках та загальнотеоретичній юриспруденції. Наголошено, що у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції цілісна та несуперечлива теорія правових помилок наразі лише формується, при цьому дослідники звертаються здебільшого до окремих видів правових помилок або розглядають їх у контексті вивчення більш широких проблем.

Установлено, що в сучасній юридичній науці поступово формується та розвивається теорія правових помилок. Цей процес охоплює такі основні етапи: 1) з другої половини XVIII – до початку XX ст. – помилка здебільшого розглядається у рамках кримінально-правової доктрини; 2) з другої половини XX ст. – до 80-х років XX ст. – правова помилка також досліджується в інших галузевих юридичних науках; 3) з 80-х років XX ст. – до кінця XX ст. – галузеві дослідження помилок узагальнюються, розробляється методологічний і термінологічний апарат; 4) наприкінці XX – на початку XXI століть – теорія правової помилки стає цілісним, самостійним напрямом юридичних досліджень; 5) з другого десятиліття XXI ст. і донині – теорія помилок набуває статусу однієї із важливих проблем загальнотеоретичної юриспруденції.

У **підрозділі 1.2 «Міждисциплінарний підхід до категорії «помилка»** доведено, що наукове осмислення правової помилки потребує інтеграції здобутків різних галузей наукового знання – філософії, лінгвістики, психології тощо. Здавна і донині предметом вивчення багатьох мислителів виступає помилка, що в класичному розумінні постає як невідповідність суб'єктивного сприйняття об'єктивним реаліям, як невірне уявлення щодо загальновизнаного дійсного факту, при цьому природа цього явища, його причини і наслідки досі не мають однозначного пояснення. Установлено, що в рамках класичного філософського дискурсу помилка у пізнанні розуміється як таке «знання», що не сумірне з дійсністю і не може вважатися справжнім. Водночас постмодерністські ідеї про

багатомірність і варіативність людського мислення перетворюють помилку на один із способів кореляції пізнання і діяльності людини з навколишнім світом.

У лінгвофілософії та лінгвістиці увагу зосереджено на комунікативних помилках, що перешкоджають досягненню бажаного результату комунікації між її учасниками. У мовознавстві помилка також визнається відхиленням від мовної норми. Хоч мовні помилки оцінюються здебільшого негативно, з точки зору новітнього словотворення штучні і патологічні номінації вважаються проявом лінгвокреативності. Теорія психоаналізу вивчає психологічні аспекти помилкової діяльності. Помилки визнаються серйозними психічними актами, що мають свій смисл, і виступають закономірним результатом дії несвідомого.

Наголошено, що хоч розуміння помилки у природничих і технічних, соціальних і гуманітарних науках має свої відмінності, цілком можлива інтеграція результатів досліджень помилки у різних сферах діяльності людини для характеристики її у правовому аспекті. Такий підхід є засобом залучення всіх світоглядно-філософських та наукових ідей щодо категорії «помилка», що дасть змогу розкрити різноманітність її інтерпретацій для всебічного та ґрунтовного аналізу.

Підрозділ 1.3 «Поняття та ознаки правових помилок» присвячений систематизації підходів щодо формулювання родового поняття помилки у правовому аспекті, а також характеристиці їх основних ознак. До основних ознак правової помилки віднесено: її статус як невід’ємним елементом правової реальності; відображає внутрішню суперечність права; являє собою відхилення від правової норми; може мати місце у правовій діяльності усіх суб’єктів права; тісно пов’язана з добросовісною оманною; допускається у процесі свідомої, вольової діяльності людини під час реалізації нею правових норм; не є протиправним діянням, оскільки відсутня вина суб’єкта; має правозначущий характер, бо може спричинити негативні наслідки; може свідчити про змістовні чи формальні недоліки правової норми.

Наголошено, що не всі відхилення, які не відповідають правовим приписам, можна назвати правовою помилкою. Правова помилка являє собою індивідуальну девіацію, що втілюється як в одному вчинку особи, так і в низці вчинків, що характеризують її поведінку. Помилка втілюється у конкретних результатах, а сама вона є непрогнозованим наслідком оцінки людиною тих чи інших обставин (зокрема, і свого діяння), які вона вважала виключно правомірними, однак які такими не виявилися. Практично усі дослідники розглядають девіації у взаємозв’язку з нормами. Помилка не виникає сама собою, вона є втіленням неправильного тлумачення, розуміння змісту норми права у свідомості суб’єкта, неправильною формою закріплення інформації в ній. У цьому аспекті правова помилка тісно пов’язана з оманною. У юридичній науці слова «помилка» та «омана» здебільшого визнаються близькими за змістом і значенням, тому їх вважають синонімами, але вони не є рівноцінними, оскільки різняться за сферою використання, кожен з них має свій самостійний функціональний відтінок. Наголошено, що омана буває двох видів: добросовісна і недобросовісна.

Добросовісною є така омана, коли людина вважає своє судження, уявлення істинним, правильним, не усвідомлюючи його неадекватності реальним фактам чи обставинам, при цьому далеко не завжди вона може перевірити істинність свого переконання. Така омана має латентний, прихований характер для самого суб'єкта. І навпаки, недобросовісна омана усвідомлюється і визнається людиною, однак перед іншими вона твердить, що це істина. Умовою/причиною правової помилки може бути лише ненавмисна і неусвідомлювана, тобто добросовісна омана. Недобросовісна омана пов'язана із такою категорією, як обман, аналіз якого, щоправда, не охоплюється предметом нашого дослідження. Формуючи модель своєї поведінки, суб'єкт права спирається на власні знання правових приписів та уявлення про відповідність їм своїх дій чи бездіяльності. Якщо ці знання чи уявлення є помилковими, то й поведінка суб'єкта характеризуватиметься відхиленням від нормативно-правової моделі. Однак вина особи у такому разі відсутня, оскільки передумовою такої поведінки виступає її добросовісна омана.

Узагальнення вказаних ознак правової помилки дало змогу розглядати її як казуальне безвинне відхилення суб'єкта права від моделі поведінки, передбаченої правовою нормою, зумовлене його добросовісною оманою щодо відповідності власного судження чи уявлення про зміст правового припису об'єктивній дійсності, що може спричинити негативні наслідки для нього самого та/чи інших учасників правових відносин і підлягає виправленню у спеціальному порядку з використанням спеціальних засобів.

Розділ 2 «Типологія і класифікація правових помилок» складається з п'яти підрозділів, у яких розглядаються основні критерії для диференціації правових помилок та характеризуються їх типи і види.

У *підрозділі 2.1 «Основні підходи до диференціації правових помилок»* розглянуто доктринальні підходи до поділу правових помилок на типи і види. Установлено, що типологізація порівняно з класифікацією, виступає вищою формою узагальнення, що формує цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт, а класифікація є способом розподілу правових помилок на окремі види.

За цільовою спрямованістю мотивованого діяння суб'єкта права виокремлено два типи помилок: помилки в межах правомірної поведінки і помилки при вчиненні правопорушення. Останні традиційно поділяються на юридичні (стосуються юридичних властивостей вчиненого діяння) та фактичні (стосуються сприйняття об'єктивних ознак діяння). Помилки у правомірній поведінці суб'єктів права диференційовано: за формами реалізації правових норм (помилки при використанні правових норм, помилки при виконанні правових норм, помилки при дотриманні правових норм). За видами юридичної діяльності виокремлено доктринальні помилки, помилки у правотворчій діяльності, помилки у правозастосовній діяльності, помилки у правоінтерпретаційній діяльності. Доведено, що теоретично і методологічно правильною є така типологія правових помилок: доктринальні помилки, правотворчі помилки, правоінтерпретаційні помилки, правозастосовні помилки. Вказані типи помилок, своєю чергою, поділяються на різні види. Наведена типологія відображає і взаємозв'язок різних

типів помилок, які не існують ізольовано, а здебільшого трансформуються один в одного, і поступовість їх виникнення, і силу їх негативного впливу на правове життя суспільства. Кожен тип помилок, своєю чергою, поділяється на окремі види, які будуть предметом подальшого аналізу.

Підрозділ 2.2 «Доктринальні помилки та їх вплив на правове життя суспільства» містить характеристику доктринальних правових помилок. Установлено, що саме правова доктрина є фундаментальною основою правового розвитку суспільства і держави. З цього випливає, що доктринальні помилки являють собою системно-функціональні відхилення у цьому розвитку; тісно пов'язані з політикою держави у правовій сфері; спеціальна процедура виявлення доктринальних помилок відсутня, тому вони проявляються у процесі втілення в життя правової доктрини, прямо чи опосередковано негативно впливають на якість правового життя суспільства. Сформульовано авторську дефініцію поняття доктринальної помилки: доктринальні помилки – це зумовлені державною правовою політикою філософсько-світоглядні, теоретико-методологічні, ідеологічні та прикладні відхилення у правовому розвитку суспільства та держави, що негативно впливають на якісний стан правового життя.

Встановлено, що доктринальна помилка виходить далеко за межі пізнавальних можливостей конкретної людини. Інакше кажучи, така помилка не може бути результатом омани окремих суб'єктів, оскільки доктрина, не зводиться до поглядів юристів – учених чи практиків. Наголошено, що особливість юридичної природи акта-доктрини зумовлена тим, що він є специфічним різновидом нормативно-правових актів, покликаним виконувати функцію теоретико-ідеологічних і політичних підстав правового регулювання у тих сферах, в яких він створений. Обґрунтовано думку про те, що основна помилка правової доктрини в Україні полягає в тому, що практично за три десятиліття незалежності нашої держави ані в юридичній науці, ані в державній діяльності, ані в суспільній свідомості остаточно не утвердилося природно-правове праворозуміння.

Підрозділ 2.3 «Загальнотеоретична характеристика правотворчих помилок» присвячено правотворчій помилці, її найважливішим рисам та властивостям. Найбільш важливими рисами правотворчих помилок те, що вони: по-перше, з'являються у процесі офіційної діяльності правотворчого органу; по-друге, мають добросовісний характер, що виключає питання про умисел чи необережність суб'єктів правотворчої діяльності, і цим вони різняться від порушення, закладеного у зміст нормативно-правового акта; по-третє, являють собою відхилення від загальних принципів правотворення, вимог правотворчої техніки, логіки або граматики, спричинене різними обставинами об'єктивного і суб'єктивного характеру; по-четверте, об'єктивуються та проявляється в недоліках нормативно-правових актів, що негативно впливають їх якість. Надано визначення правотворчої помилки як

відхилення від загальних принципів правотворення, вимог правотворчої техніки, логіки або граматики у процесі офіційної діяльності правотворчого

органу, спричинене добросовісною оманною правотворця, що зумовлює недоліки нормативно-правових актів.

Розглянуто види правотворчих помилок: помилки на різних стадіях правотворчості, помилки в результатах правотворчої діяльності, серед яких формальні (структурні, реквізитні тощо) та змістовні (мовні, зокрема, дефінітивні, логічні та ін.). Особливу увагу приділено правовим помилкам у законах.

У **підрозділі 2.4 «Правоінтерпретаційні помилки»** охарактеризовано помилки у процесі інтерпретації правових норм. Обґрунтовано, що проблема правоінтерпретаційних помилок тісно пов'язана з питанням про істинність тлумачення правових норм, адже тлумачення норм права – це не копіювання їх змісту. Підтверджено, що помилка у тлумаченні зумовлюється добросовісною оманною суб'єкта правоінтерпретаційної діяльності, та спричиняється морально-психологічними, техніко-юридичними, кваліфікаційно-професійними та іншими чинниками. Відхилення від правил тлумачення та/або результат тлумачення, який не є ефективним, не дає змоги розкрити точний зміст правової норми. Неадекватне сприйняття змісту правової норми самим інтерпретатором (при тлумаченні-з'ясуванні) та іншими суб'єктами (при тлумаченні-роз'ясненні) унеможлиблює правильну реалізацію правової норми. Наголошено, що правоінтерпретаційні помилки, є первинними щодо правореалізаційних помилок. Це зумовлено тим, що тлумачення права передує правореалізації. Відповідно неадекватне розуміння змісту правового припису, неправильна інтерпретація волі нормотворця тягне за собою помилки під час утілення правових норм у життя. Якщо помилки в неофіційному тлумаченні спричиняють негативні наслідки для конкретних учасників правових відносин, то помилки суб'єктів, які здійснюють офіційне тлумачення, негативно впливають на всіх, хто реалізує хибно інтерпретовані норми.

Правоінтерпретаційні помилки поділено на види за способами тлумачення (помилки при здійсненні граматичного, історичного, логічного, системного, телеологічного, функціонального тлумачення), за обсягом тлумачення (необґрунтовано обмежувальне чи необґрунтовано поширювальне тлумачення), за суб'єктами (помилки в офіційному та неофіційному тлумаченні).

Правоінтерпретаційні помилки, як і будь-які інші правові помилки, породжують негативні наслідки. При цьому можна говорити про безпосередні наслідки, якими є неадекватне сприйняття змісту правової норми як інтерпретатором, так і іншими суб'єктами (у разі тлумачення-роз'яснення) та, відповідно, неправильна її реалізація. Зрештою, це призводить до того, що мета, передбачена нормотворцем при прийнятті певної норми, виявляється не досягнутою, відповідно її соціальна цінність так само знижується. Хоч такі наслідки не є очевидними відразу, у кінцевому підсумку вони суттєво впливають на ефективність правового регулювання.

У **підрозділі 2.5 «Помилки у правозастосуванні та їх правові наслідки»** доведено, що правозастосовну помилку характеризує невідповідність правозастосовної діяльності нормативно визначеним умовам її правомірності;

таку помилку може допустити лише суб'єкт правозастосування, помилки інших учасників правозастосовного процесу мають відмінний характер та наслідки і не можуть вважатися правозастосовними; помилка суб'єкта правозастосування зумовлена його добросовісною оманю, тобто він вважав, що діє в суспільно-корисних цілях і не усвідомлював, до яких негативних наслідків можуть призвести його дії та рішення; правозастосовні помилки усуваються виключно правовими засобами. Правозастосовна помилка характеризує правозастосовну помилку як відхилення суб'єкта правозастосовної діяльності від нормативно визначених умов її правомірності та/або принципів правозастосування, зумовлене його добросовісною оманю, що об'єктивується у правозастосовному акті і підлягає усуненню правовими засобами у передбаченому законом процесуальному порядку.

Відповідно до трьох стадій правозастосовної діяльності виокремлено та досліджено три види помилок, 1) помилки при встановленні фактичних обставин (фактичної основи) справи; 2) помилки при виборі та тлумаченні норми, що підлягає застосуванню; 3) помилки при ухваленні рішення та його оформленні.

Розділ 3 «Запобігання та протидія правовим помилкам» складається з двох підрозділів, у яких визначено основні шляхи усунення правових помилок із правового життя суспільства.

Підрозділ 3.1 «Мінімізація правових помилок у системі завдань правової політики держави» містить загальну характеристику поняття «правова політика». Підтверджено, що одним із завдань правової політики Української держави є мінімізація правових помилок. Запобігання правовим помилкам шляхом усунення причин та умов їх вчинення може здійснюватися за допомогою таких заходів: дотримання правил правотворчої і правозастосовної техніки; системний моніторинг та аналіз правових помилок; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів юридичної діяльності; проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів та їх державна реєстрація; правоінтерпретаційна діяльність вищих судових органів. Протидія правовим помилкам здійснюється державою в особі уповноважених органів на законних підставах у певному процесуальному порядку та спрямовується на їх виправлення для недопущення негативних наслідків.

Важливе місце у мінімізації правових помилок належить дотриманню юридичної техніки, від якої залежить ефективність законодавства загалом, його правильне розуміння й використання суб'єктами правозастосування, його належний стан, систематизація та ін. Юридична техніка в правотворенні охоплює нормативно-правові акти, тобто техніко-юридичні прийоми і правила при розробці законів та підзаконних нормативно-правових актів, а в правозастосовній діяльності – індивідуальні акти, тобто техніко-юридичні прийоми і правила при розробці судових актів, договорів тощо. Наголошено, що значна частина нормативно-правових актів в Україні не є якісною з точки зору нормотворчої техніки. Нечіткі формулювання або неточне використання термінів, суперечності, некоректні посилання тощо породжують неоднозначне розуміння, помилки у

практичній юридичній діяльності, перешкоджають ефективному реформуванню різних сфер державного і суспільного життя. Протидія правовим помилкам здійснюється державою в особі уповноважених органів на законних підставах у певному процесуальному порядку та спрямовується на їх виправлення для недопущення настання негативних наслідків. У цій сфері особливо значення має діяльність Конституційного Суду України та Верховного Суду.

У *підрозділі 3.2 «Вплив правової свідомості на мінімізацію правових помилок»* проаналізовано взаємозв'язок правової свідомості та правової помилки. Доведено, що оскільки правова помилка відображає нерозвиненість індивідуальної правової свідомості, то, в кінцевому підсумку, вона виступає індикатором стану суспільної правосвідомості. Оскільки правосвідомість забезпечує «життя» права, то вона ж детермінує і правові помилки. Функціонування правосвідомості являє собою складний і динамічний процес пізнання суб'єктом правової реальності шляхом засвоєння правової інформації (тобто змісту правових норм, які закріплюють систему його прав і обов'язків), оцінки якості (відповідно справедливості) нормативно-правових приписів, їх схвалення і, зрештою, формування правової установки, або готовності до правової поведінки. На будь-якому етапі цього процесу може бути допущена помилка: чи то неправильно інтерпретуючи зміст правових приписів, чи то хибно оцінюючи їх, суб'єкт права формує у своїй свідомості неадекватний образ правової реальності, внаслідок чого його поведінка у правовій сфері не відповідатиме вимогам права

Обґрунтовано, що правова помилка є свідченням нерозвинутого стану індивідуальної правової свідомості. Правові помилки можуть бути спричинені деформаціями індивідуальної правосвідомості (правовим ідеалізмом, правовим конформізмом, правовим нігілізмом тощо). Правові помилки перешкоджають виконанню правовою свідомістю своїх функцій, зокрема регулятивної. Доведено, що запобігання та протидії правовим помилкам має слугувати підвищення рівня правової свідомості, особливо професійної.

ВИСНОВКИ

Основні наукові та практичні результати роботи відображаються у таких висновках.

1. У сучасній юриспруденції поступово формується та розвивається теорія правових помилок. Цей процес поділено на такі етапи: 1) з другої половини XVIII – до початку XX ст. – формуються основні доктринальні підходи до помилки як кримінально-правової категорії; 2) з другої половини XX ст. – до 80-х років XX ст. – проводяться неконсолідовані дослідження правової помилки представниками різних галузевих юридичних наук; 3) з 80-х років XX ст. – до кінця XX ст. – відбувається теоретичне узагальнення галузевих досліджень помилок, розробляється методологічний і термінологічний інструментарій; 4) наприкінці XX – на початку XXI ст. – теорія правової помилки перетворюється

на цілісний, самостійний напрям юридичних досліджень; 5) з другого десятиліття ХХІ ст. і донині – теоретичні положення про правові помилки, про методологію їх дослідження, відповідна термінологія використовуються для вивчення правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної діяльності державних органів тощо.

2. Правова помилка характеризується такими основними ознаками: виступає невід’ємним елементом правової реальності, яка охоплює всі правові явища – як позитивні, так і негативні; відображає внутрішню суперечність права – між правом, яким воно має бути, та реальним правом; являє собою відхилення від правової норми як правильної, типової, загальноприйнятої моделі поведінки; притаманна правовій діяльності усіх суб’єктів права; тісно пов’язана з добросовісною оманю, за якої людина вважає своє судження, уявлення істинним, правильним, не усвідомлюючи його невідповідності реальним фактам чи обставинам; має місце у процесі свідомої, вольової діяльності людини під час реалізації нею правових норм; не є протиправним діянням, оскільки не містить такої ознаки (елемента), як вина; має правозначущий характер, оскільки може спричинити негативні наслідки; може сигналізувати про змістовні чи формальні недоліки правової норми. Узагальнення цих ознак уможливило формулювання такого визначення: правова помилка – це казуальне безвинне відхилення суб’єкта права від моделі поведінки, передбаченої правовою нормою, зумовлене його добросовісною оманю щодо відповідності власного судження чи уявлення про зміст правового припису об’єктивній дійсності, що може спричинити негативні наслідки для нього самого та/чи інших учасників правових відносин і підлягає виправленню у спеціальному порядку з використанням спеціальних засобів.

3. Теоретично і методологічно правильною визнано таку типологію правових помилок: доктринальні помилки, правотворчі помилки, правоінтерпретаційні помилки, правозастосовні помилки. Вказані типи помилок не існують ізольовано, а здебільшого трансформуються один в одного, і, своєю чергою, поділяються на різні види. За цільовою спрямованістю мотивованого діяння суб’єкта права виокремлено два типи помилок: помилка в межах правомірної поведінки і помилка при вчиненні правопорушення. Суттєві відмінності останньої зумовлені тим, що її допускає суб’єкт, діяння якого суперечить приписам правових норм і характеризується виною у формі умислу чи необережності, при цьому помилка перешкоджає реалізації мотиву суб’єкта. Помилки у правомірній поведінці суб’єктів права диференційовано: за формами реалізації правових норм (помилки при використанні правових норм, помилки при виконанні правових норм, помилки при дотриманні правових норм). Окремий тип утворюють помилки у застосуванні норм права, виходячи з того, що правозастосування виступає особливою формою реалізації правових норм, яка має своєю метою досягнення конкретного правового результату для персоніфікованих учасників суспільних відносин. За видами юридичної діяльності виокремлено помилки у правотворчій діяльності, помилки у правозастосовній діяльності, помилки у правоінтерпретаційній діяльності.

4. Правова доктрина у сучасних умовах виступає фундаментальною основою правового розвитку суспільства і держави. Відповідно доктринальні помилки відображають системно-функціональні відхилення у цьому розвитку; вони тісно пов'язані з політикою держави у правовій сфері; а оскільки спеціальної процедури виявлення доктринальних помилок немає, вони проявляються у процесі втілення в життя самої правової доктрини, прямо чи опосередковано, з різним ступенем інтенсивності негативно впливаючи на правове життя суспільства. Розроблено таке визначення: доктринальні помилки – це зумовлені державною правовою політикою філософсько-світоглядні, теоретико-методологічні, ідеологічні та прикладні відхилення у правовому розвитку суспільства та держави, що негативно впливають на якість правового життя.

5. Правотворчою помилкою є відхилення від загальних принципів правотворення, вимог правотворчої техніки, логіки або граматики у процесі офіційної діяльності правотворчого органу, зумовлене добросовісною оманю правотворця, що відображається в недоліках нормативно-правових актів. Правотворчі помилки поділено на такі види: помилки у самій правотворчій діяльності, які диференціюються за стадіями правотворчості, та помилки в результатах правотворчої діяльності, що охоплюють такі групи: формальні (структурні, реквізитні тощо) та змістовні (мовні, зокрема, дефінітивні, логічні та ін.). За результатами правотворчої діяльності виокремлено помилки у нормативно-правових договорах, помилки у нормативно-правових актах, серед яких – помилки у законах і помилки у підзаконних нормативно-правових актах.

6. Істинним визнається тлумачення правової норми, здійснене із дотриманням правил тлумачення та ефективне, тобто таке, що дає змогу розкрити зміст норми повною мірою й забезпечує можливість її правильної реалізації. І навпаки, правоінтерпретаційною помилкою є відхилення у процесі інтерпретації від правил тлумачення та/або результат тлумачення, який не є ефективним, тобто не встановлює точного змісту правової норми. Помилка у тлумаченні зумовлена добросовісною оманю суб'єкта правоінтерпретаційної діяльності, яка проявляється в його впевненості щодо правильності власного пізнання ним змісту норми права (при тлумаченні-з'ясуванні) та розкриття цього змісту іншим суб'єктам (при тлумаченні-роз'ясненні). Правоінтерпретаційні помилки спричиняються морально-психологічними, техніко-юридичними, кваліфікаційно-професійними та іншими чинниками. Безпосереднім наслідком правоінтерпретаційних помилок є неадекватне сприйняття змісту правової норми самим інтерпретатором та іншими суб'єктами, кінцевим наслідком – неправильна реалізація правової норми та, відповідно, недосягнення мети, передбаченої нормотворцем при її прийнятті. Правоінтерпретаційні помилки класифікуються залежно від порушеного правила: за способами тлумачення (помилки при здійсненні граматичного, історичного, логічного, системного, телеологічного, функціонального тлумачення); за обсягом тлумачення (необґрунтовано обмежувальне чи необґрунтовано поширювальне тлумачення).

7. Правозастосовна помилка характеризується такими ознаками: допускається лише суб'єктом правозастосування; зумовлена його добросовісною оманю; усуваються виключно правовими засобами у певному порядку. Помилку у застосуванні права визначено як відхилення суб'єкта правозастосовної діяльності від нормативно визначених умов її правомірності та/або принципів правозастосування, зумовлене його добросовісною оманю, що об'єктивується у правозастосовному акті і підлягає усуненню правовими засобами у передбаченому законом процесуальному порядку. Основним критерієм для класифікації правозастосовних помилок є стадії правозастосовного процесу, оскільки саме від нього залежить оперативність їх виявлення та виправлення. Виокремлено три види помилок: 1) помилки при встановленні фактичних обставин (фактичної основи) справи; 2) помилки при виборі та тлумаченні норми, що підлягає застосуванню; 3) помилки при ухваленні рішення та його оформленні.

8. Загальними заходами для запобігання правовим помилкам шляхом усунення причин та умов їх вчинення є: дотримання правил правотворчої і правозастосовної техніки; системний моніторинг та аналіз правових помилок у діяльності суб'єктів правотворчості та правозастосування; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів правотворення та правореалізації; експертиза проектів нормативно-правових актів та їх державна реєстрація; правоінтерпретаційна діяльність вищих судових органів (Конституційного Суду України і Верховного Суду). Протидія правовим помилкам – це система заходів, що здійснюються державою в особі уповноважених органів на законних підставах у певному процесуальному порядку та спрямуються на їх виправлення з метою недопущення тих негативних наслідків, які можуть спричинити правові помилки для учасників суспільних відносин. До повноважень Конституційного Суду України належить виключення із закону помилкових положень, тобто їх усунення, шляхом визнання цих положень такими, що не відповідають Конституції України. Своєю чергою, законодавець виправляє помилки шляхом внесення до закону відповідних доповнень. І правотворчим, і правозастосовним помилкам протидіє судова практика, особливо правові позиції Верховного Суду. Важливим кроком до мінімізації правових помилок стало запровадження інституту зразкових справ, нової системи фільтрів касаційного оскарження. У майбутньому для запобігання правовим помилкам можливе використання інституту преюдиційного запиту, який існує у країнах Європейського Союзу.

9. Правова свідомість та правова помилка є відносно самостійними, однак тісно пов'язаними між собою правовими феноменами, що виступають індикаторами стану правової культури особи та суспільства загалом. Правова помилка свідчить про нерозвиненість індивідуальної правової свідомості, тобто про те, що в свідомості особи сформувалося неадекватне відображення моделі поведінки, закріпленої нормою права. Причинами правових помилок можуть бути деформації індивідуальної правосвідомості (правовий ідеалізм, правовий конформізм, правовим нігілізм тощо). Правові помилки негативно

впливають на здатність правової свідомості виконувати свої функції, зокрема регулятивну, що знижує регулятивний потенціал права загалом. Для запобігання та протидії правовим помилкам необхідне підвищення рівня правової свідомості, особливо професійної, оскільки розвиненість її елементів підвищує дієвість правового регулювання. Мінімізації правових помилок у юридичній діяльності носіїв професійної правосвідомості має сприяти удосконалення системи юридичної освіти; а правове інформування, правова просвіта та правове виховання як засоби підвищення рівня буденної та неюридичної правової свідомості покликані мінімізувати правові помилки у правовій діяльності усіх інших суб'єктів права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях України

1. Міневич О. І. Загальнотеоретичний аналіз правотворчої помилки. *Lex Portus*. 2018. № 3. С. 230–240.
2. Міневич О. І. Помилки у законотворчості: загальнотеоретичне дослідження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* : зб. наук. праць. Дніпро, 2018. № 4. С. 12–15.
3. Міневич О. І. Філософський аспект розуміння правових помилок. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки* : зб. наук. праць Херсон, 2018. Вип. 2, т. 1. С. 26–29.
4. Міневич О. І. Юридичні помилки: теоретико-правове дослідження. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 23–27.
5. Статті в зарубіжних наукових журналах
6. Міневич Е. Роль юридической техники в предупреждении и исправлении юридических ошибок: теоретико-правовой аспект. *Legea și viața*. 2018. № 8/2. С. 81–84.
7. Minevich Olena. Legal awareness as a factor in preventing legal errors. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1, т. 3. С. 67–72.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Міневич О. І. Деякі питання визначення поняття правової помилки. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.). Запорізька міська організація «Істина». Запоріжжя, 2018. С. 14–16.
9. Міневич О. І. Онтологічний та антропологічний контекст розуміння помилок у праві. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (вип. 4)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 14 червня 2018 р.). Тернопіль, 2018. С. 6–5. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2362.

10. Міневич О. І. Помилка та омана як явища правової реальності (до питання про подібність та розмежування). *Літні наукові дискусії* : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Ч. 4 (м. Вінниця, 15 червня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 62–65. URL: http://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A74_XIX.pdf

11. Міневич О. І. Роль юридичної техніки у попередженні та виявленні юридичних помилок. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.). Запорізька міська організація «Істина». Запоріжжя, 2018. С. 16–18.

АНОТАЦІЯ

Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України. Одеса, 2021.

Дисертація є одним із першим у вітчизняній юридичній науці загальнотеоретичним дослідженням, в якому охарактеризовано правову природу, поняття, типи та види правових помилок, обґрунтовано найважливіші шляхи запобігання та протидії правовим помилкам.

Досліджено правову помилку як категорію загальнотеоретичної юриспруденції. Наголошено на важливості розгляду помилки як міждисциплінарної категорії, що дає змогу інтегрувати здобутки різних галузей наукового знання для формування теорії правової помилки. Розроблено авторську дефініцію поняття «правова помилка» як казуального безвинного відхилення суб'єкта права від моделі поведінки, передбаченої правовою нормою, зумовлене його добросовісною оманою щодо відповідності власного судження чи уявлення про зміст правового припису об'єктивній дійсності, що може спричинити негативні наслідки для нього самого та/чи інших учасників правових відносин і підлягає виправленню у спеціальному порядку з використанням спеціальних засобів. Висвітлено генезу уявлень про помилки у юридичній науці, філософському дискурсі та інших сферах наукових знань, проведено аналіз ознак правової помилки. Здійснено періодизацію процесу формування теорії правової помилки у сучасній юридичній науці. Доведено, що з теоретико-методологічної та практичної точки зору правильною є така типологія правових помилок: доктринальні помилки, правотворчі помилки, правоінтерпретаційні помилки, правозастосовні помилки. Така типологія відображає поступовість вчинення помилок і взаємозв'язок між ними. Вказані типи помилок, своєю чергою, поділяються на різні види.

Обґрунтовано, що найбільшу потенційну загрозу для успішного правового розвитку суспільства і держави криють у собі доктринальні правові помилки, оскільки вони: відображають системно-функціональні відхилення у цьому

розвитку; органічно пов'язані з політикою держави у правовій сфері; проявляються у процесі втілення в життя самої правової доктрини; прямо чи опосередковано, з різним ступенем інтенсивності негативно впливають на правове життя суспільства. Надано рекомендації щодо шляхів мінімізації правових помилок, зокрема, загальними заходами для запобігання правовим помилкам визнано: дотримання правил правотворчої і правозастосовної техніки; системний моніторинг та аналіз правових помилок у діяльності суб'єктів правотворчості та правозастосування; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів правотворення та правореалізації; проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів та їх державну реєстрацію; правоінтерпретаційну діяльність вищих судових органів (Конституційного Суду України та Верховного Суду).

Ключові слова: правова свідомість, правова помилка, доктринальна помилка, правоінтерпретаційна помилка, правотворча помилка, правозастосовна помилка, мінімізація правових помилок, запобігання правовим помилкам, протидія правовим помилкам, юридична техніка.

SUMMARY

Minevich O. I. Concept and types of legal errors: general theoretical research. – Manuscript.

The Thesis for the Degree of Candidate of Law in specialty 12.00.01 – Theory and history of the state and law; the history of political and legal studies (081 – Law). – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2021.

The dissertation is one of the first general theoretical studies, which characterizes the legal nature, concept, types and kinds of legal errors and considers the most important ways to prevent and counteract them in the domestic legal science.

The emphasized importance of considering error as an interdisciplinary category allows to integrate the achievements of various branches of scientific knowledge to form the legal error theory. Legal error as a category of general theoretical jurisprudence was investigated. Periodization of the process of formation of the theory of legal error in modern legal science is carried out. This process is divided into several stages. Stage 1: from the second half of the XVIII century to the beginning of the XX century formed the basic doctrinal approaches to error as a criminal category: Stage 2: from the second half of the XX century – up to the 80s of the XX century non-consolidated research on legal error by representatives of various branch legal sciences. Stage 3: from the 80s of the XX century – to the end of the XX century industry research on errors is summarized, methodological and terminological tools are developed. Stage 4: at the end of the 20th century and at the beginning of the 21st century, the theory of legal error becomes an independent field of legal research. Stage 5: from the second decade of the XXI century to the present day, the theory of errors has been a part of the most important problems of general theoretical jurisprudence.

The author has developed a definition of the concept of «legal error» as a casual innocent deviation of the subject of law from the behavior model stipulated by the legal norm, which is due to his conscientious delusion regarding on conformity of

his own judgment or idea about the content of the legal prescription to objective reality, what may entail negative consequences for him and / or other participants in legal relations and is subject to correction in a special order using special means. The genesis of conceptions about errors in legal science, philosophical discourse and other areas of scientific knowledge is studied, the analysis of signs of a legal error is carried out. Periodization of the process of formation of the legal error theory in modern legal science is carried out. It is proved that from a theoretical, methodological and practical point of view, the most justified is the following typology of legal errors: doctrinal errors, law-making errors, law interpretation errors, law enforcement errors. This typology reflects the sequence of making mistakes and the relationship between them. The said types of errors, in turn, are divided into different kinds.

It is justified that the greatest potential threat to the successful legal development of society and states are doctrinal legal errors, since they: reflect system-functional deviations in this development; organically linked with the state policy in the legal sphere; manifest in the process of implementing the legal doctrine itself; directly or indirectly, with varying degrees of intensity, negatively affect the legal life of society. Recommendations regarding ways to minimize legal errors are given, in particular, general measures to prevent legal errors are recognized: compliance with the rules of law-making and law enforcement techniques; system monitoring and analysis of legal errors in the activities of subjects of law-making and law implementation; raising the level of professionalism of subjects of law-making and law implementation; examination of projects of regulatory legal acts and of their state registration; activities of the highest judicial bodies in legal interpretation (the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court).

Key words: legal consciousness, legal error, doctrinal error, law interpretation error, law-making error, law enforcement error, minimization of legal errors, prevention of legal errors, counteraction to legal errors, legal technique.

Підписано до друку 01.04.2021.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 2104-22.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com

